

BİR TÜRK ELÇİSİNİN PORTRESİ

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Türk Tarih Kurumu tarafından sağlanan bir ödenekle 4-10 Kasım 1973 tarihinde Napoli'de toplanan bir kongreye katılmış, bu sırada buradaki müze ve sarayları da gezmiştim. Napoli sarayının salonlarını dolaşırken bir duvarda XVIII. yüzyıl Osmanlı kıyafetinde iki Türk'ün yağlıboya tabloları ile karşılaştım¹. Bunlar altlarındaki yazılardan anlaşıldığına göre 1741 ve 1742 yıllarında Napoli'ye gelmiş olan iki müslüman elçidir. Bunlardan biri İstanbul'dan Osmanlı İmparatorluğundan diğeri ise Trablus'dan gönderilmiştir². Bu küçük araştırmamızda bu Osmanlı elçisi ile resminden ve bu resmi yapan ressamdan bahsetmek istiyoruz.

¹ S. Eyice, *Uluslararası XVIII. yüzyıl mimarisi ve Vanvitelli'yi anma Kongresi*, "Belleten" XXXVIII, sayı 150 (1974) s. 347-348'deki raporumuzda bu tablolardan kısaca bahsedilerek, bunlar hakkında bir araştırma yayınlayacağımız bildirilmiştir. Bu yazımızı Prof. Dr. Cengiz Orhonlu (1927 - 1976) ile birlikte hazırlamayı tasarlamıştık. Değerli arkadaşımız, bu elçiliği Osmanlı tarihi bakımından araştıracaktı. Vakitsiz ölümü ile bu tasarımdan vazgeçmek zorunda kaldığımızı bildirirken kendisini rahmetle anarız.

² Tablonun altında bu ikinci elçinin Trablus (= Tripoli)'dan geldiği yazılıdır. Bazı yerlerde ise elçi Tunus Beyinin temsilcisi olarak gösterilmiştir. Bu sıralarda Kuzey Afrika'da kendilerini Osmanlı Sultan'ı ile eşit görmek hevesinde bir takım beylerin varlığı bilinir. Elçilerin Napoli'ye gittikleri yıllarda Trablus Bey'i (Dayı) "Karamanlı" Ahmed Bey (1712 - 1745) idi, kşl. Aziz Samih İter, *Şimalî Afrika'da Türkler*, İstanbul 1937, II, s. 229-230. Aynı yıllardaki Tunus Beyi için bkz. *ay. esr.* II, s. 154-155, Cezayir Dayısı için bkz. *ay. esr.* II, s. 37. Ayrıca bkz. Celâl Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarb, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 123-124, burada Karamanlı Dayılar hanedanının kurucusu Ahmed Bey'in bağımsız bir hükümdar gibi davranışı üzerinde durulmuştur. Trablus'da Karamanlı Dayıları hakkında içinde bilgi olan bir eser vardır: R. Micacchi, *La Tripolitania sotto il domino dei Caramanli*, Roma 1936. Micacchi'nin ufak boyda 340 sahifelik eseri, Karamanlı Dayılar devrine dair bilgi veren geniş bir monografyadır. Yazar Osmanlı devri Türk kaynaklarını araştırmamış, fakat çok çeşitli yabancı kaynaklardan faydalanmıştır. Bu monografyada Trablus Dayısı Ahmed Bey (veya Paşa)'nın Napoli'ye bir elçi gönderdiğinin tek cümle ile bile olsa bahsi geçmez. Kitabı süsleyen metin dışı 37 resim arasında Napoli sarayındaki elçinin resmi de bulunmamaktadır. Bu durum biraz şaşırtıcıdır. İki ihtimal bahis konusu olabilir: Ya Micacchi'nin bu elçilikten

Bahis konusu tablolar, Napoli'de Krallık sarayı (= *Palazzo Reale*)'nin XII sayılı salonunda bulunmaktadır. Bunların altlarında ressam Giuseppe Bonito tarafından yapıldıkları bildirilerek, birinin 1742'de Napoli'ye kral Charles de Bourbon'un sarayına gelen Türk elçisini (*Ambasciatori Turchi venuti a Napoli nel 1742 alla corte del re Carlo di Borbone*), ötekinin ise yine 1742'de Napoli'de kral Charles de Bourbon'un sarayına gelen Trablus elçisini (*Ambasciatori tripolini venuti a Napoli nel 1742 alla corte del re Carlo di Borbone*) tasvir ettikleri yazılmıştır. Biz bu yazımızda hakkında hiç bir bilgi edinemediğimiz Trablus elçisini bir tarafa bırakarak yalnız Türk elçisi üzerinde duracağız.

İki Sicilya (*Sicileteyn*) devletinin, Sultan I. Mahmud (1730 - 1754)'a gönderdiği elçi D. Giuseppe de Fanton Finocchietti, kral Charles (= Carlo) adına H. 17 Muharrem 1153 (= 7 Nisan 1740)'de Sadrâzam Hacı Mehmed Paşa ile bir dostluk, ticaret ve deniz ticareti andlaşması imzalamıştı³. Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi, *Tarih*'inde 1153 yılında bu olayı kısaca bildirir: "... ve hâlâ İtalya memleketinin kralı ve İspanya'nın kral zâdesi Karalos (= Karlos), Devlet ile sülh oldu ve sâir düvel gibi ticarete izin için Âsîtâne'de Balyosu oturmağa ruhsat verildi..."⁴. Bir süre sonra, Sadrâzam

ve elçiden haberi olmamıştır veya tablonun altına yazılan Trablus (= Tripoli) adı yanlış ve Mustafa Bey, Trablus'un değil Tunus veya Cezayir Dayılarında birinin elçisidir. Bu hususu araştırmak zaten konumuz dışında kaldığından biz sadece işaret etmekle yetiniyoruz. Micacchi'nin eseri hakkında kısa bir tanıtma yazısı olarak bkz. C. A. Nallino, "*Oriente Moderno*" dergisi, XVII, sayı 2 (Şubat 1937) s. 116.

³ İki Sicilya (= Sicileteyn) kralı Charles İspanya kralı V. Philippe'in oğlu olup 1716'da doğmuş, 1731'de annesi Elisabeth Farnese'den miras yoluyla aldığı Parma'yı idare etmiş, 1734'de babası ona İki Sicilya Krallığı haklarını devretmiştir. Burada durumunu güçlendiren Don Carlos, VII. Carlo adıyla İki Sicilyayı 28 yıl boyunca başarı ile idare etmiştir (1734 - 1759). Kardeşi VI. Fernando'nun ölümü üzerine İspanya'ya çağrılan Carlos (Charles) İki Sicilya'yı oğluna bırakarak İspanya tahtına III. Carlos adıyla çıkmıştır. Fransa ile birlikte İngiltere'ye karşı savaşmış, 1775, 1783, 1784'de Cezayir korsanlarına karşı da hiç bir başarı elde edemediği çarpışmalar yapmıştır. İspanya'da büyük imar çalışmaları yapan, okullar, sanat akademileri açan Carlos, 1788'de ölmüştür.

⁴ Bu anlaşma hak. bkz. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-tevârih*, yay. Münir Aktepe, (İ. Ü. Edebiyat Fak. yayını, no. 2088) İstanbul 1976, s. 96, 99 (ziyafet); J. de Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* (J. J. Hellert trc.) XV, Paris 1839, s. 5. Elçilerin adlarını Finocchetti ve Rumiti olarak verir. Metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, İstanbul, II, s. 55; Reşat Ekrem (Koçu), *Osmanlı muahedeleri ve*

tarafından İstanbul'daki yabancı elçilere ziyafet verilirken, ayrı bir gün de İtalya elçisine Çırağan yalısında yemek verilmiştir. Ertesi yıl bu elçiye karşılık olarak, bazı hediyeler ile birlikte bir Türk elçisi de Napoli'ye gönderildi. Subhî tarihindeki kayıttan anlaşıldığına göre, Türk elçisi, İtalyanları getiren ve *varda-kosta* denilen iki büyük kalyon ile yola çıkmıştı. Yine aynı kaynaktan bu elçinin, Divan-ı Humayun hâceganından cizye muhasebecisi Küçük Hüseyin Efendi olduğu da öğrenilir. 1741 yılının yazı sonlarında İstanbul'dan ayrılan elçi, bir heyet ile birlikte 30 Ağustos 1741'de Napoli'ye gelmişti. Faik Reşit Unat'ın Osmanlı elçisi hakkındaki çok faydalı eserinde bu elçilikten bahsedilmemekte, sadece sondaki cedvelde Hüseyin Efendi'nin elçiliği kısa bir not halinde anılmaktadır. Yalnız şuna işaret edelim ki F. R. Unat bu elçinin tablosundan haberdar olmuş ve bir fotoğrafını kitabının resimleri arasında yayınlamıştır⁵.

Subhî tarihi'nde H. 1154 (= 1741/42) l-olayları arasında bu elçinin Napoli'ye gidişi oldukça etraflı olarak anlatılmıştır:⁶

“Memûriyet-i Küçük Hüseyin Efendi be-cânib-i Çiçilya (چچلیه).

Bundan mukaddem zikr olunduğu üzere sâye-i Devlet-i aliyye'ye ilticâ ve mahsûs murahaslar irsâl edüp müceddeden akd ve temhîd-i musâlaha ve müsâleme ile dâhil-i himâye-i tâcdâr-ı adâlet-fermâ

Kapitülasyonları, 1300 - 1920 ve Lozan muahedesi, İstanbul 1934, s. 97, no. 307. Burada ayrıca metnin baskılarının bibliyografyası da verilmiştir: J. W. Wenck, *Codex juris gentium recentissimi (1735 - 1772)*, Leipzig 1781 - 1795, I, s. 519; Anonim, *Traits . . . between Turkey and Foreign Powers*, London 1855, s. 595; G. Aristarchi Bey, *Législation ottomane*, İstanbul 1873 - 1887, IV, s. 245-253. (İzmir'deki İtalyan General Konsolosluğu arşivindeki metinden); Gabriel Efendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, Paris 1897 - 1905, I, s. 270-271. İki Sicilya kralının Osmanlı İmparatorluğuna gönderdiği elçi, Şövalye Finochietti, yanında bir Kapucu-başı olduğu halde 1740 Mayıs'da bir anlaşma yapmak üzere Kuzey Afrika'ya Cezayir Bey'ine de gitmiştir. Fakat Bey'in ileri sürdüğü ağır şartlar karşısında anlaşma yapılamadan geri dönmüştür, kşl. H. D. de Grammont, *Histoire d'Alger, sous la domination turque (1515 - 1830)*, Paris 1887, s. 297. Aynı not De Grammont'dan alınmak suretiyle başka yerde de tekrarlanmıştır, bkz. A. Samih İter, *Şimali Afrika'da Türkler*, II, s. 39.

⁵ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve sefaretnâmeleri*, (Türk Tarih Kurumu yayını, VII. seri, no. 8) Ankara 1968; cedvel XII, no. 136. F. R. Unat, *ay. esr.* resimler kısmı; altındaki yazı: “1741'de Napoli'ye Gönderilen Elçi Küçük Hüseyin Efendi ve Maiyeti, Ölümü 1742”. Resmin nerede olduğu bildirilmemiştir. Biz, Madrid'teki olduğunu sanıyoruz.

⁶ *Tarih-i Sâmî ve Şakir ve Subhî*, İstanbul 1198 (= 1783/84) vrk. 199 b.

olan Çiçilya kralı cânibine taraf-ı saltanat-ı seniyyeden dahi mahsûs elçi irsâl olunmak bâ'is-i mübâhât ve iftihârları olduğu bi'd-defa'ât sadrîâzam hazretlerine Âsitâne-i sa'âdetde mukîm beyzâdeleri cânibinden iş'âr ve inhâ ve husûs-ı merkume müsâ'ade-i aliyye-i cihânbanî erzânî buyurulmak niyâz ve ricâ olunup ve keyfiyet-i merkume cenâb-ı sadâret-penâhî tarafından dahi pâye-i serîr-i mu'allâya arz ve telhîs olundukda lûtfen ve inâyeten bu merâmlarına dahi is'âf olunmak husûsuna izn-i hümâyûn-ı mülûkâne şeref-sudur bulmağın mâh-ı merkûmun evâhîrinde hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan cizye muhâsebecisi olan Küçük Hüseyin Efendi ber-vech-i sefâret mahall-i merkûme me'mûr olup kral-ı mûmâ-ileyh tarafından mukaddemâ Âsitâne-i sa'âdet'e vürûd eden iki kıta varda-kosta (واردہ قوستہ) ta'bir olunan kalyonları ile Çiçilya tarafına bâd-bân-güşâ-yi azîmet oldu.

Hacı Hüseyin Efendi'nin elçiliği hakkında yazılmış italyanca bir *Ruznâme* var ise de bunu görmemiz veya bir fotokopisini elde etmemiz mümkün olmadı. "Hacı Hüseyin Efendi'nin gelişi ile ilgili ruznâme" (= *Relazione della venuta di Hagi Hussein Effendi*) başlıklı olan bu el-yazmanın "Societa di Storia patria napolitana" da muhafaza olduğunu 1902'de yayınladığı yazısında G. Cosenza bildirmektedir⁷. Türk elçisi Hacı Hüseyin Efendi için Chiaia'daki Teora prensleri sarayı hazırlanmış ve kral III. Charles tarafından kabul edileceği 18 Eylül günü büyük bir tören yapılmıştır. 30 Ağustosdan 18 Ekim'e kadar Napoli'de kalan Hacı Hüseyin Efendi ve yanındaki elçilik heyeti şerefine bu günlerde çeşitli eğlenceler düzenlenmiş, heyetin Napoli çevresini, Capodimonte, Pozzuoli ve Vesuvio'yı görmeleri sağlanmıştır. Bu sırada yazıları çeşitli italyanca raporlarda Hüseyin Efendi'nin 60-65 yaşlarında kadar, çelimsiz yapılı, kahverengi uzun sakallı, mahzun (*tetro*) yüzlü ve esmer soluk tenli bir insan olduğu belirtilmektedir⁸.

Ressam Giuseppe Bonito, Hüseyin Efendi'nin Napoli'de kaldığı elli gün içinde Kralın isteği üzerine onun bir kaç resmini yapmıştır⁹.

⁷ G. Cosenza, *Giuseppe Bonito*, "Napoli nobilissima-Rivista di topografia et arte napoletana" XI (Napoli - 1902) s. 103-105. Yurdumuzda bulunması mümkün olmayan bu derginin koleksiyonunu, 1975'de Almanya'da inceledik ve gerekli bölümlerin kopyalarını aldık.

⁸ Cosenza, *ay. yazı*, s. 104.

⁹ Bu resimle ilgili, Bonito'nun bir mektubu için bkz. A. Borzelli, *L'accademia del disegno a Napoli nella seconda meta del secolo XVIII*, "Napoli nobilissima" IX (1900) s. 74-75.

Res. 1 — Elçi Küçük Hüseyin Efendi'nin ressam Bonito tarafından yapılan tablosu
(Madrid'de Museo del Prado'da)

Res. 2 — Elçi Küçük Hüseyin Efendi'nin ressam Bonito tarafından yapılan tablosu
(*Napoli'de Palazzo Reale'de*)

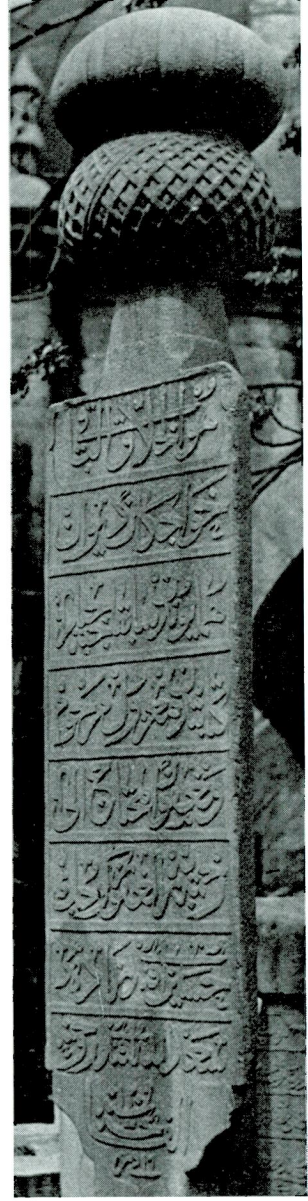
Res. 3 — Trablus dayısının elçisi Mustafa Bey'in
ressam Bonito tarafından yapılan tablosu
(*Napoli'de Palazzo Reale'de*)

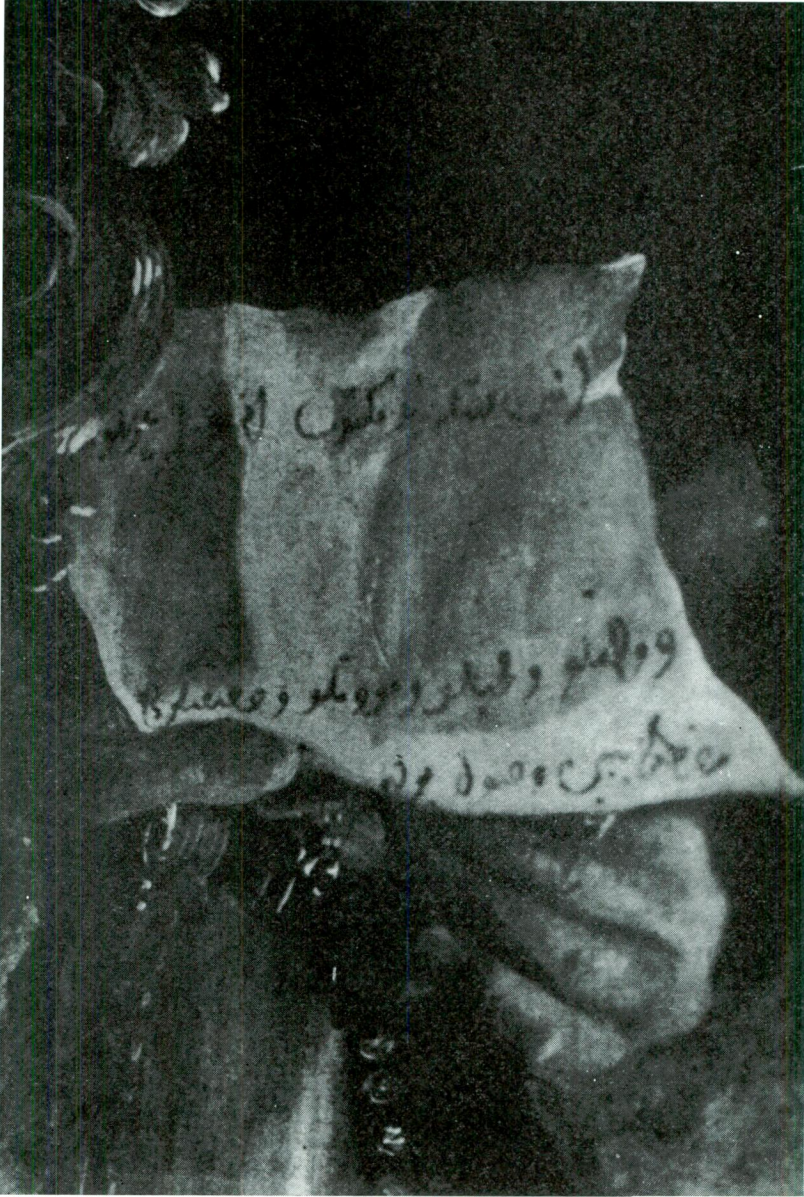
Res. 4 — Küçük Hüseyin Efendi'nin İstanbul'da
Atik Ali Paşa camii haziresindeki mezarı

Res. 5 — Küçük Hüseyin Efendi'nin mezar taşı kitabesi

Res. 6 - 7 — Küçük Hüseyin Efendi'nin oğlu Sâdullah Efendi'nin İstanbul'da Atik Ali Paşa camii haziresindeki mezar taşı ve kitabesi

Res. 8 — Trablus elçisinin kâtibinin elindeki mektup

S. Eyice

Res. 9 — Türk elçisi Küçük Hacı Hüseyin Efendi'nin baş resmi

Böylece, Avrupa memleketlerinde daima davranışları, kıyafetleri ile büyük ilgi uyandıran Osmanlı elçilerinin çeşitli memleketlerde yapılan resimleri geleneğine uyularak Hüseyin Efendi'nin de tablosu başarılı bir ressamın fırçası ile meydana getirilmiştir. Giuseppe Bonito, 2 Kasım 1707 de Castellammare di Stabia'da doğmuş, o yılların tanınmış ressamlarından Francesco Solimena'nın çırağı olarak onun yanında yetişmiştir¹⁰. İlk eseri, Napoli'de Santa Maria Maggiore kilisesinde olan 1730 tarihli *Angelo Custode ve Arcangelo Raffaele* tablolarıdır ki bunlarda Solimena'nın tesirleri çok açıkça bellidir. Fakat yaşlandıkça kendi sanat gücünü ortaya koyabilen Bonito, Napoli ve çevresindeki kiliseler için pek çok resim yapmıştır. 1751'de Napoli Krallığının saray ressamı olduktan sonra, Portici, Caserta ve Napoli krallık sarayları ile Gravina dukasının yine Napoli'deki sarayını tezyinî resimler ile süslemiş, 1759'da Don Quijote'un maceralarını tasvir eden, duvar halısı olarak işlenmek üzere desenler hazırlamıştır. Genellikle resimlerinde zarif ve esprili bir hava sezilen Bonito'nun en tanınmış eserleri arasında 1741 ve 1742'de yaptığı iki müslüman elçinin tabloları sayılır. 1752'de Roma'da Accademia S. Luca'nın üyesi olan Bonito, 1755'de, yeni kurulan Napoli Sanat Akademisine müdür atanmıştır. Ressam 19 Mayıs 1789'da Napoli'de ölmüştür.

Hacı Hüseyin Efendi'nin yağlıboya tablosunda elçi altın sim işlemeli bir mindere bağdaş kurarak oturmuş ve sol koluyla bir yastığa yaslanmış vaziyettedir¹¹. Belinde murassa bir kemer ve bu kemere sokulu yine murassa bir hançer kabzası görülür. Üstünde koyu renkli, kenarı kürklü bir kaftan vardır. Başını "kâtibi" bir kavuk örtmektedir. Koyu renkli bir sakalın çevrelediği yüz zayıftır. Bu esmer, sıhhsiz yüzde vekarlı bir ifade sezilmektedir. Bakışlar seyirciye dönüktür. Hüseyin Efendi'nin etrafını dört Türk daha çevirmektedir. Bunlardan soldaki kaftanlı ve şişmanca olanı Hüseyin Efendiyle konuşur vaziyettedir. Bunun kâtibi olduğuna ihtimal veri-

¹⁰ Bu ressamın hayatı hakkında bkz. De Dominici, *Vite de' pittori, scultori ed architetti napolitani*, Napoli 1763, III, s. 712-714; E. Bénézit, *Dictionnaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, Paris 1948 (yeni baskı) I, s. 765; G. Ceci, *Bonito, Giuseppe*, mad., Thieme-Becker, *Künstlerlexikon*, IV (1910) s. 302-303; R. Enggass, *Bonito, Giuseppe* mad., *Dizionario biografico degli Italiani*, Roma (tz.), XII, s. 238-241, bu yazıda çok etraflı bibliyografya ve resimlerinin tahlili de bulunmakta Türk elçi resimleri üzerinde de durulmaktadır (kış. s. 238).

¹¹ Ricamız üzerine bu tablonun bir fotoğrafını sağlayan, Napoli Üniversitesi Sanat Tarihi öğretim üyesi Prof. Causa'ya teşekkür ederim.

lebilir. Sağ taraftakilerin en başında olanı sakalsız ince bıyıklı bir delikanlı olup sağ elinde tuttuğu uzun bir çubuktan onun bir çubuktar oğlanı olduğu anlaşılmaktadır. Onun arkasındaki zayıf, yaşlıca ve sakallı şahsın, elçilik heyetinin ikinci derecede bir şahsı, belki de imamı olduğu düşünülebilir. En arka plândaki üçüncü şahıs ise, basit giyimli, sakalsız, sadece bıyıklı bir insandır. Herhalde bir çavuş olsa gerektir. Bu tablodaki şahısların üçü resmi yapana bakmakta, yalnız soldaki şahıs, elçi ile konuşarak onu oyalamaktadır. Böylece Bonito'ya poz veren Hüseyin Efendi'nin, resmin yapılması sırasında adamları tarafından oyalandığı ve hattâ zaman zaman çubuğunu çektiği anlaşılmaktadır. Kısacası Bonito bu tabloyu, şahısları karşısına alarak “*d'après nature*” meydana getirmiştir. Hüseyin Efendi ve maiyeti, büyük bir devletin temsilcisinin asil ve karıma sahip bir grup olarak bu resimde ölümsüzleşmiştir.

Halbuki aynı ressamın bir yıl sonra 1742'de yaptığı, Trablus elçisi tablosunda şahısların ifadesi çok değişiktir. 18 Aralık 1742'de Napoli'ye gelen Mustafa Bey, Trablus Beyi'nin temsilcisidir¹². Zibelin kürk yakalı kaftanının içinde, küçük bir hükümdar gibi tasvir edilen Mustafa Bey, bir eline kendisine sunulan zarflı kahve fincanına uzatmıştır. Arkasında elleri kuşağında gülümseyen genç bir insan ayakta durmaktadır. Soldaki kâtip ise, elçinin söylediklerini bir kâğıda geçirmektedir. Eksiksiz ve tam doğru olarak okunamamakla beraber burada şöyle bir ifadenin yazılı olduğu anlaşılmaktadır:

[*İnşâ allah?*] bu mektub . . . izzetlû ve devletlû ve muhabbetlû ve meveddetlû ve hakikatlû [*Mustafa*] . . . vusûl bul [a]

Hüseyin Efendi ve yanındakilerin, ciddiyet, sükûn ve asaleti yerine bu resimde büyüklük gösterişi ve lâubalilik vardır. Ressam Bonito'nun da iki tablosunda bu özellikleri ortaya koymağa dikkat ettiği söylenebilir.

Böylece, Bonito'nun resim üslubu üzerinde durulurken sık sık tekrarlanan bir özelliği, eserlerinin “esprili bir görüntüye” sahip oluşu, bu tabloda da açıkça belirmektedir. De Dominici'nin 1763'de yayınlanan “*Napoli'li ressam, heykeltıraş ve mimarlar*” hakkındaki kitabında, Bonito'dan bahsederken yazdığına göre, ressamın yaptı-

¹² Cosenza, *not 7'deki yazıda*, s. 104-105'de bu resim hakkında bir hikâye anlatılır.

ğı tablonun “canlı gibi” oluşuna Trablus elçisi çok şaşırılmış, hatta bunun ruhu da olup olmadığını sormuştu!

Bu tablolardan biri Giuseppe Bonito tarafından iki nüsha olarak yapılmıştır. Bir nüshanın Napoli’de Palazzo Reale’de olmasına karşılık, diğer nüsha İspanya’da Madrid’te Museo del Prado’da bulunmakta ve bu da Hacı Hüseyin Efendi’yi tasvir etmektedir¹³. Tablo, Napoli’dekinin aynen eşidir. Yalnız burada sağ alt köşede, çubukdar oğlanının sol ayağı dibinde buruşuk bir kâğıt bulunmakta ve bunun üzerinde *Giuseppe Bonito, 1741* yazısı okunmaktadır¹⁴. Her iki eseri de incelemiş ve Bonito hakkında en etraflı araştırmayı yapmış olan G. Cosenze’ya göre, orijinal tablo Madrid’te olmalıdır. Napoli’deki yine aynı ressamın fırçası ile yapılmış bir kopyadır. Prado müzesi müdürlüğünün 21 Ekim 1975 tarihli mektubundan öğrenildiğine göre, tablo 1746’dan beri İspanya krallığına aittir. Herhalde İki Sicilya kralı olan Carlo, babası V. Philippe’e Osmanlı elçisini tanıtmak gayesiyle bu resmi yaptırtmış ve yollamış olmalıydı. Çünkü 1740 yılında imzalanan andlaşma ile İspanya krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki gerginliğe son verilmiş oluyordu. Cosenza Madrid’te Trablus elçisinin de resminin ikinci nüshasını aramış ise de bulamamıştır. Böylece o yıllarda Osmanlı elçisine daha büyük önem verildiği anlaşılır.

Hacı Hüseyin Efendi’nin menşei ve görevleri hakkında fazla birşey bilmiyoruz. Herhalde elçilikten dönüşünde Sultan I. Mahmud’a sunduğu raporu bir arşivin derinliklerinde gün ışığına çıkmağı beklemektedir. Elçinin İstanbul’a döndükten sonra fazla yaşamadığı ve H. 1155 (= 1742) yılında öldüğü bilinmektedir. Çemberlitaş’da Atik Ali Paşa camii’nin haziresinde, Nuruosmanî camii tarafındaki köşede mezarı bulunmaktadır¹⁵. Yan yüzleri kabartma madalyonlar

¹³ G. Cosenza, *Un quadro del Bonita a Madrid, “Napoli nobilissima” XIV* (1905) s. 143. Bu çok kısa notta, yazar Prado’daki tablonun varlığını haber vererek tarihinin 1742 olduğunu bildirir. Bu tarih sonraki yazarların hepsi tarafından tekrarlanmış ise de yanlıştır. Tablonun alt köşesindeki imza yanında 1741 tarihi açıkça bellidir.

¹⁴ Ricamız üzerine Prado müzesi müdür muavini A. E. Pérez Sánchez, 21 Ekim 1975 tarihli mektubu ile beraber bu tablonun bir fotoğrafını göndermiştir. Kendisine teşekkürü borç bilirim.

¹⁵ Vildan Yağcıoğlu, *Atik Ali camii ve haziresindeki meşhur zevatın kabir kitabeleri*, (basılmamış lisans tezi), İstanbul Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi - Tarih bölümü, no. 156 da bu mezartaşının sadece adı (yanlış imlâ ile) verilmiştir.

ile süslü bir lâhdin baş şahidesinde, bir kısmı kırık, kafesli destarlı kavuklu mezar kitabesi bulunmaktadır. Sekiz satırlık bu kitabede şu yazı okunur:

1. Yâ Hayy
2. Merhûm ve mağfûr
3. Mukabele-i süvârî
4. El-hâc Küçük
5. Hüseyin Efendi
6. Ruh-u şerifiyçün
7. Rizâen lillâhi fâtiâhâ
8. sene 1155

Bu mezartaşından Hacı Hüseyin Efendi'nin lâkabının Küçük olduğu ve kendisinin "mukabele-i süvârî" olduğundan başka bir şey öğrenilememektedir¹⁶. Mehmed Süreyya Bey, daha çok bilgi vererek, onun "Hâcegândan olarak cizye muhasebecisi ve 1154 de Sicilyeteyn sefiri ve mukabele-i süvârî olup 1155'de fevt oldu"ğunu yazar, ayrıca Atik Ali Paşa'da gömülü olduğunu bildirir¹⁷. Böylece Mehmed Süreyya Bey'in kaynağının Subhi tarihi ile Atik Ali Paşa camii haziresindeki mezartaşı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Atik Ali Paşa camii haziresinin cadde tarafında, Çemberlitaş'tan itibaren dördüncü pencere ile kabristan içindeki büyük açık türbe arasında ise Hacı Küçük Hüseyin Efendi'nin oğlu H. 16 Rebiyülâhur

¹⁶ "Mukabele-i süvari" ünvanı hakkında bkz. Osman Nuri Ergin, *Muallim M. Cevdet'in hayatı eserleri ve kütüphanesi*, İstanbul 1937, s. 174, Muallim Cevdet (1883 - 1935), arşivde görevli olduğu sırada kendisine bu ünvanın ne ifade ettiğini soran İzzettin Bey'e verdiği açıklamayı ayrıca şu surette not etmiştir: "...süvari ve piyade yetiştirmek üzere köyler, nahiyeler, sancaklar, vilâyetler derece derece yaya başlara zaimlere,, sancak beylerine, beylerbeylere arazi taksim edilir ve şu kadar süvari ve piyade yetiştirmek üzere mezkûr zatlar memur edilirdi. İşte bu usule göre süvari ve piyadelerin bir bir taksimatını, adlarını, vefat, azil, nâşp, veraset gibi muamelelerini kayıt ve miraslarını defterlere tesbit eyleyen kalemlere "mukabele-i süvari ve mukabele-i piyade" derlerdi. Tabîî bu kalemlerin de diğer kalemler gibi reisleri baş halîfeleri, muavin, mümeyyiz, kâtiş ve şakirtleri vardı. Ve meşhur Kâtiş Çelebi mukabele-i süvari kaleminde ikinci halife olarak tarihlere geçmiştir." Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1946, II, s. 575'de aynı bilgiyi tekrarlayarak, "Timarların hasılatına göre birlikte atlı muharip götürmeğe mecbur olan sipahilerle zaimlerin kaydını tutan kalem" şeklinde özetlemiştir.

¹⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, İstanbul 1308/15, s. 207.

1209 (= 1794)'da ölen Sadullah Efendi'nin kabri bulunmaktadır. On satırlık kitabesinde şu yazı okunur.:

1. Huve'l-Hallâku'l-Bâkî
2. Hâcegân-ı Divân-ı
3. Hümayundan sabıka Cebeciler
4. Kitâbetinden ma'zûl merhûm
5. ve mağfûr al-muhtâç ilâ
6. Rahmeti rabbihi'l-gafûr Küçük
7. Hüseyin Efendi-zâde
8. Sâdullah Efendi ruhuna
9. el-Fâtiha, sene 1209
10. 16 Rebiyülâhır

Böylece Sadullah Efendi'nin, elçi Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu olduğu açık surette anlaşılmaktadır. Baba-oğul ikisinin de Atik Ali Paşa camii haziresinde gömülü olmaları, bir ihtimal olarak evlerinin de bu çevrede bir yerde olduğunu akla getirir.

Bu küçük araştırmamız, Avrupa'nın iki zengin koleksiyonunu süsleyen iki tablonun hikâyesini ve yapılış sebebini ortaya koymakta ve aynı zamanda 1964 yılında aramızdan ayrılan Faik Reşit Unat'ın eserini tamamlayan küçük bir not teşkil etmektedir¹⁸.

¹⁸ F. Reşit Unat, *ad. geç. esr.* sondaki resimler arasında, yabancı memleketlere elçi olarak gönderilenlerden bir kaçının İstanbul mezarlıklarındaki kabir taşlarının fotoğraflarını koymuştur. Bunlar arasında Küçük Hüseyin Efendi'ninki yoktur.

